УДК 811.512.153

А.Д. Каксин

ХАКАС ТЕЛЕНДӘ ТАРТЫМ КАТЕГОРИЯСЕ ҺӘМ АНЫ БЕЛДЕРҮ ФОРМАЛАРЫ ТУРЫНДА

В статье освещаются вопросы семантики и формального выражения категории притяжательности в тюркских языках (на примере хакасского языка). Специальные аффиксы признаются основными выразителями грамматического значения принадлежности. Рассматриваются также другие средства формального выражения разных оттенков притяжательности: сочетания типа *минің ипчім* 'моя жена', изафетные сочетания, имя с показателем -*лығ* + имя в номинативе. Далее в статье обсуждаются и некоторые вопросы (аспекты), связанные с выражением в агглютинативных языках категории притяжательности (посессивности). В частности, рассматривается вопрос разграничения понятий «принадлежность» и «обладание». Семантика притяжательности представляется более общей, широкой по отношению к значениям принадлежности, обладания и другим. Описываются типологические способы формального выражения семантики притяжательности в агглютинативных языках. Делается вывод о том, что более детально разбираемую семантику можно охарактеризовать исходя из формальных средств конкретного языка (группы языков).

Ключевые слова: категория притяжательности, значение принадлежности, значение обладания, способы выражения, аффиксация, агглютинативные языки, семантические оттенки, формальные средства, суффиксы притяжательности, хакасский язык

In the article questions of semantics and formal expression of category of possessiveness in Turkic languages are taken up (generally – on the example of the Khakass language). Special affixes admit the main spokesmen of a grammatical meaning of accessory. Also other means of formal expression of different shades of possessiveness are considered: combinations like *минің ипчім* 'my wife', izafet-combinations, a name to an indicator -*лығ* + a name in Nominative. In the article some questions (aspects) connected with expression in agglutinative language of category of possessiveness are discussed. In particular, the question of differentiation of the concepts «accessory» and «possession» is considered. Semantics of possessiveness is represented to accessory, more general, wide in relation to senses, possession and to others. Typological ways of formal expression of semantics of possessiveness in agglutinative languages are described. The conclusion is drawn that the more detail sorted semantics can be characterized based on the formal means of a particular language (group of languages).

Keywords: category of possessiveness, sense of accessory, sense of possession, ways of expression, affixation, agglutinative languages, semantic shades, formal means, possessiveness suffixes, Khakass language.

Хакас телендә башка телләрдәге кебек төрле сүз төркемнәренә караган сүзләр арасында үзенчәлекле бәйләнешләр барлыкка килгән һәм кайбер тел универсалияләрен (аерым алганда, тартым

категориясен) үзенчәлекле чагылдыру ысуллары формалашкан. Тартым категориясе барлык телләргә дә хас, чөнки тел кешеләр өчен һәм кешеләр турындагы мәгълүмат нигезендә тудырылган. Әлеге контекстта кешенең «нәрсәгәдер ия/хуҗа булу» үзенчәлеге дә белдерелергә тиеш булган. Кагыйдә буларак, моның өчен телдә үзенчәлекле сүз төрләнеше системасы оешкан. Тартым белән төрләнеш предметның яисә затның башка предметныкы яисә затныкы булуын, шулай ук нәрсәгә дә булса ия булуны белдерә. Кайбер билгеләре буенча типологик бергәлек тәшкил иткән Урал-Алтай телләрендә әлеге мөнәсәбәтләр исем (шулай ук зат алмашлыклары) нигезенә ялганган махсус зат-тартым кушымчалары ярдәмендә белдерелә. Аларның күбесендә бу күрсәткечләр, зат алмашлыклары һәм фигыль парадигмаларының зат-сан күрсәткечләре арасында материаль корреляция дә күзәтелә. Моннан тыш әлеге телләрдә төрле мәгънәле тамырларга (шул исәптән абстракт, җыйма яки башка шундый мәгънәгә ия сүзләрдә дә) зат-тартым кушымчалары ирекле ялгана. Шул ук вакытта биредә тиешле конструкцияләрдә логик-семантик яктан үзгәрешләр дә күзәтелә. Мәсәлән, тартым кушымчалары ‘күк, һава торышы’ мәгънәсенә ия тамырга ялганган очракта, күбрәк локатив мәгънә белдерелә (= ‘мин / син / ул урнашкан урында’).

Зат-тартым кушымчалары абстракт, субъектив-модаль яки экспрессив мәгънәгә ия сүз тамырларына ялганган очраклар (фразалар) кызыклы. Түбәндә китерелгән материал зат-тартым кушымчаларының төрле (семантикасы буенча) тамырларга, шул исәптән кӧңнi ‘теләк’ тибындагы сүзләргә, ирекле ялгану мөмкинлеген күрсәтә: КӦҢНI употр. с афф. принадлежности 3 л. 1) желание, стремление, воля; кӧңнiңнең ползын пусть будет по-твоему (букв. по твоему желанию) … 2) настроение … 3) в сочет. с кiрерге душа, сердце; кӧңнiне кiрбеске [ему] не понравиться; [ему] не по душе… [ХРС 2006, с. 201–202].

‘Кӧңнi + фигыль’ тибындагы тезмәләр эмоциональ эшчәнлек процессының төрле аспектларын характерлыйлар һәм хакас телендә еш кулланылалар. Мондый эшчәнлек фәкать кешегә генә хас булганга күрә, ‘кӧңнi + фигыль’ тибындагы тотрыклы тезмәләр хакас телендә зат-тартым күрсәткечләре, зат алмашлыклары һәм фигыль парадигмаларының зат-сан күрсәткечләре арасындагы корреляцияне чагылдыралар.

Әгәр дә тартымның (яки посессивлыкның) эчтәлек ягын типологик аспектта карасак, бу күренеш күзәтелгән телләрдә, аның катлаулы, гаять үтеп керүчән һәм төрле дәрәҗәле (белдерү чаралары буенча) булуын күрү авыр түгел. Хакас телендә күзәтелгәннәрне борынгы төрки прототипка тоташтырырга мөмкин (ул шартлы гомумтөрки тип вариациясе, ягъни барлык төрки телләрдә тартымның чагылыш ысулы булып тора). Бу әлеге семьялыкка кергән аерым телләрдә билгеле бер тартым мәгънәләрен белдерү ысулларында һәм чараларында кайбер үзенчәлекләр саклану күренешенә каршы килми.

Башка агглютинатив телләр (мәсәлән, самодий, обь-угор, фин-пермь) белән чагыштырганда, охшашлыкларны да (үзенә бертөрле зат-тартым кушымчаларын файдалану), аермалыкларны да (изафә тибындагы үзенчәлекле төрки тартым конструкциясен булдыру) билгеләп үтәргә мөмкин. Биредә башка пландагы аермалыклар да күзәтелә (аерым алганда, исемнәрнең үзгәреше системасы тышында зат-тартым кушымчаларының яшәеше буенча), ләкин алар әллә ни әһәмиятле түгел (чөнки «тартым/ия булу» төшенчәләре белән бәйле).

Төрки телләрдә тартым категориясе тикшерү объекты буларак XIX гасырның икенче яртысында – XX гасыр башларында А.К. Казем-Бек, О. Бётлингк, Н.И. Ашмарин, П.М. Мелиоранский, Н.Ф. Катанов хезмәтләрендә аерып чыгарыла. Ул беренче грамматикалар төзелү моментыннан башлап өйрәнү өчен билгеләнгән мәҗбүри бүлекләрнең аерылгысыз өлешен тәшкил итә. Аларда, кагыйдә буларак, аны белдерүнең түбәндәге ысуллары аерып чыгарыла: морфологик, синтаксик һәм катнаш [Дмитриев, 1948; Исхаков, Пальмбах, 1961; Мусаев 1964; Грамматика хакасского языка, 1975 һ.б.]. Төрки телләрдә тартым категориясенең мәгънәсе гадәттә ике компоненттан торган тартым конструкциясендә гамәлгә ашырыла, аның беренчесе – субъект (ия булучы), икенчесе – объект.

Телнең өйрәнелә торган характерлы үзлеге (ия булу, кемгә яисә нәрсәгә дә булса карау) аның конкрет берәмлекләрендә (һәм аларның тезмәләрендә) төрлечә чагылыш таба торган киң, күпкырлы күренеш буларак күзаллана. Әлеге категориянең зарурлыгы, мөһимлеге һәм кыйммәте, аның универсаль характеры кебек үк, барлык лингвистик энциклопедияләрдә, белешмәлекләрдә, сүзлекләрдә ассызыклана [кара: мәсәлән, Журинская 1990].

Тартым категориясенең булуы барлык алтай, шул исәптән төрки телләрнең дә иң мөһим характеристикасы санала [Дмитриев, 1956; Грамматика хакасского языка, 1975, с. 62–66; Черемисина, 1992, с. 82–83; Гаджиева, 1997, с. 28–29; Карпов, 1999; Рассадин, 2006; и др.]. Әгәр дә кайбер гомуми характеристикаларга игътибар итсәк, төрки телләрдә аны белдерү чаралары, мәсәлән, монгол яки фин-угор телләрендәгедән әллә ни аерылмый. Бу телләрдә посессив мөнәсәбәтләр махсус иялек аффикслары ярдәмендә дә, тартым алмашлыклары белән дә белдерелә [Тенишев, 1997, с. 11–12; Миндиярова, 2007; Рассадин, 2011, с. 70–73].

Чыннан да, посессив мөнәсәбәтләрне белдерүнең әлеге морфологик-синтаксик ысулы төрки телләрне фин-угор телләре белән дә якынайта, аерма бары шунда: фин-угор телләре системасы флективлык һәм синтез үзенчәлекләренең өстенлек итүе белән характерлана. Төрки телләр системасы шулай ук изафәнең булуы һәм бер үк суффиксларны (шул исәптән – тартым) исем сүз төркеме өлкәсендә дә, фигыльнең аналитик формаларын ясау өчен дә куллану мөмкинлеге белән аерылып тора [Широбокова, 2005, с. 238–240].

Тартым конструкцияләрен без аергыч мәгънәле конструкцияләрнең билгеле бер төре итеп карыйбыз. Бу очракта *билге мәгънәсе, атрибутив мөнәсәбәтләр, посессивлык* терминнары үзара синонимнар була һәм семантик бәйләнешнең күрсәтелгән тибы һәрвакыт төп нигез, тел универсалиясе итеп карала [Кручинина, 1990; Николаева, 1990, с. 535; Плунгян, 2000, с. 242–245].

Бу фикерне үстереп, шуны әйтәсе килә: семантиканы өйрәнгәндә, 'тартым' һәм 'посессивлык' терминнары өчен дефиницияләрнең туры килү фактына таянып эш итәргә мөмкин. Шулай итеп, тартым – универсаль тел категорияләренең берсе (күплек, билгелелек һәм билгесезлек, бәяләү һ.б. кебек), аның төп мәгънәсе – объектның «сыйфатын» аның билгеле бер затка яисә предметка мөнәсәбәте аша билгеләү. Алга таба исем һәм фигыль сүзләр (сүз формалары) белән белдерелә торган тартымны аеру сорала. Исем сферасында партитивлык, атрибутивлык, семантик релятивлык кебек төсмерләр чагыла. Фигыль (предикатив) сферасында исем сферасындагы тартым мөнәсәбәтләре (минем атым = миңа караган ат), шулай ук детерминация, локативлык, предикативлык (безнең күгебез = безнең өстәге күк йөзе; безнең һава торышы – без булган урындагы һава торышы) кебек төсмерләр чагыла.

Шулай итеп, эчтәлек ягыннан тартым («кемнеке?» соравына җавап бирә торган билгеләү аергычы) конструкцияләрен семантиканы репрезентацияләү сәләте берләштерә. Ул түбәндәге схемаларга туры килә:

– нәрсәдер кемгәдер карый, кемдер нәрсәнеңдер хуҗасы, милекчесе булып тора (нәрсәгәдер ия була): *аал малы* 'авылда яшәүчеләрнең терлеге', *тура ээзі* 'йорт хуҗасы', *минің китабым* 'минем китабым', *хакас чирі* 'хакас җире', *Азарханның туразы* 'Азарханның йорты' һ.б.;

– нидер кемнеңдер (нәрсәнеңдер) аерылгысыз сыйфаты, билгесе, аерым очракта атамасы булып тора: *кізі ады* 'кешенең исеме', *адамның ады* 'атамның исеме, *адай ады* 'этнең кушаматы, *минің холым* 'минем кулым' һ.б.;

– кемдер туган, үз, якын кеше, таныш, хезмәттәш һ.б. кебек башка җанлы субъект белән бәйләнештә карала: *Катяның пабазы* 'Катяның әтисе', *минің танызым* 'минем танышым', *ағамның нанҷызы* 'өлкән абыемның дусты', *хонҷыхтың оолғы* 'күршенең улы', *ööремнің апсаа* 'иптәш кызымның ире', *минің ипчім* 'минем хатыным', *минің нанҷыларым* 'минем дусларым, *театрының актёры* 'театр актеры' и т.д.;

– нәрсәдер (кемдер) берәр әйбернең (кемнеңдер) өлеше булып тора: *аал азағы* 'авыл чите', *аал клубы* 'авыл клубы', *ит кизегі* 'ит кисәге', *торғы кизегі* 'ефәк кисәге' һ.б.

Тартым семантикасының вариативлыгына телнең атап үтелгән мәгънәләрне һәм аларның төсмерләрен белдерү өчен хезмәт итә торган формалары чөлтәре салына. Башкача әйткәндә, тартым мәгънәсен белдерү ысулы төрле телләрдә типологик гомуми категория

(тел универсалиясе) күренешләрендә сыйфат аерымлыкларының үрнәге булып тора. Шулай да нәрсәдер ~ кемнеке яки кемдер ~ кемнеке схемасы буенча төзелгән конструкцияләр прототипик характерга ия.

Хакас телендә, башка төрки телләрдәге кебек үк, әлеге күренешнең формаль ягы барыннан да элек «исемнәргә, шулай ук субстантив функцияләрдәге башка сүзләргә кушылган, зат һәм сан ягыннан аерыла торган аффиксларда чагылыш таба: *паба-м* ‘атам’, *паба-быс* ‘атабыз’, *пабалар-ыбыс* ‘аталарыбыз’, *киме-ң* ‘көймәң’, *парған-ы* ‘китүе’ һ.б.» [Донидзе 1997, с. 464].

Биредә беренче рәткә тартым алмашлыклары һәм сыйфатларның синтетик сүз формаларын да куярга мөмкин. Хакас телендә тартым мәгънәләрен бирә торган берничә сүзьясалыш аффиксы бар; алар ярдәмендә барлыкка килгән сүз формалары еш кына киңәйтелгән тартым конструкцияләренең нигезен тәшкил итә: *-тии*; *-тың*; *-тырых*; *-тых*; *-ха*; *-хай*; *-хан*; *-хах*; *-чы*; *-чыл*; һ.б.

-тии (*-нии*, *-ии*, орфографик яктан *-ти*, *-ни*, *-и*) кушымчасы тартым сыйфатлары, алмашлыклары барлыкка китерә: *аални* сельский (*аал* село, населённый пункт); *аңни* звериный (*аң* зверь); *кізіни* человечий, человеческий (*кізі* человек); *палани* детский, ребячий (*пала* ребенок, дитё); *суғни* водный, водяной (*суғ* вода, река) [ХРС, 2006, с. 1072]. Мондый мисаллар тартым төсмерләрен чагылдырган төп форманы аерырга мөмкинлек бирә – номинативтагы исемне + генитивтагы исемне.

Еш очрый торган тартым конструкцияләре алмашлык яки исем-аергыч һәм зат-тартым аффикслы исем кушылмасы белән барлыкка килә.

Аналитик форма: -лыг күрсәткечле исем + номинативтагы исем. *-лыг* формантының *-ліг, -ныг // -ніг, -тыг // -тіг* фонетик вариантлары бар; әлеге аффикс сүзнең семантикасына түбәндәгеләрне өсти:

а) конкретлык-предметлык мәгънәсен: *чахайахтыг чазы* ‘чәчәкләр үскән дала (сүзгә-сүз: чәчәкле дала)’, *палалыг сöбіре* ‘балалы гаилә’, *аарлыг колода* ‘бал кортлы бүрәнә’, *яблахтыг ӱгре* ‘бәрәңгеле аш’, *аарлыг чирлер* ‘бал кортлары күп булган урыннар’ һ.б.;

ә) ия булуның абстракт мәгънәсен: *хос хулахтыг ат* ‘ике колаклы ат’; *Кемнің парганы (ылгааны)*? – Кемнең китүе (елавы)? *Минің парганым* – Минем китүем. *Аның ылгааны* – Аның елавы. *Хызычах ылгаанынаң узубысхан* – Кыз шулкадәр елады, йоклап киткән. ***Минің чуртымны*** *кізі чуртабазын,* ***минің чобаамны*** *кізі кöрбезін* ‘Минем тормышымны беркем дә яшәмәсен, минем кайгымны беркем дә күрмәсен’ һ.б.

Посессивлык (тартым) төшенчәсен бу рәвешле аңлату барлык телләрдә дә чагыла, әмма формаль яктан белдерелү аерыла, әлбәттә. Күп кенә телләрдә махсус проприетив (ия булу мәгънәле) аффикслар бар. Ф. Эбата фикеренчә: «Еш кына мондый аффикслар ия булуны

гына түгел, ә билгеле бер коннотацияләр (мәсәлән, субъект ия булган әйбернең махсус үзлекләре яки вакытлыча ия булу, ягъни билгеле бер моментта ия булу) белән баетылган поссесивлыкны да белдерәләр» [Эбата, 2014, с. 11].

Биредә эчтәлек белән тутырылу бертөрле: нәрсәгә дә булса ия булу факты раслана; телдә «ия булу» тибындагы сүзләр ярдәмендә тасвирлана торган мәгънәләр комплексы барлыкка килә. Ия булу мәгънәләрен белдерүнең махсус формасы (мәсәлән, махсус аффикс) булган күпчелек телләрдә бу форма реаль яшәештә ия булу семантикасы белән турыдан-туры бәйләнмәгән чиктәш мәгънәләр дә бирә. Әйтик, якут телендә (*-лаах* аффиксы), башка күп кенә төрки телләрдәге кебек (хак. *-лыг*, башк. *-лык*), бу семантик кырга предмет өлешчә генә ия булган материал (*көмүстээх холбуйа* 'көмеш йөгертелгән шкатулка'), берәр нәрсәне салып саклау урыны (*бутулкалаах уу* 'су бутылкасы', сүзгә сүз 'сулы бутылка'; *тымтайдаах балык* 'кузовтагы балык', 'кузовка урнаштырылган балык'), җыелмалылык («ские»га беткән рус исемнәре: *Балансаптаах* 'Баланшевские'), ниндидер оешмада тору (*колхозтаах* 'колхозчы', 'колхозда торган') мәгънәләре дә керә [Убрятова, 2011, с. 243–246].

Төрки телләрне тартым категориясе морфологик белдерелгән башка агглютинатив телләр белән тагын еш кулланыла торган зат-тартым аффиксларының һәрвакытта да затныкы булу («затның ия булуы») мәгънәсен белдермәве дә якынайта. Бу еш кына әлеге кушымчалар нинди дә булса гамәл кыла торган затны гына белдергәндә күзәтелә, ләкин әлеге очракта, тел чараларын янсә сөйләм хәрәкәтләрен экономияләргә омтылу аркасында, зат алмашлыгы төшеп кала: *харындазымны удурлапчам* – карендәшемне каршылыйм; *ирік чох тоғызыбысты тоостыбыс* – эшебезне тәмамларга туры килде, *сағызым сыхханҷа хорыхтым* – шундый курыктым, аздан гына акылымны җуймадым.

Шул ук вакытта ниндидер теләкләргә, ихтыяҗларга, сәләтләргә ия булу тиешле мәгънәгә ия сүз ясалышы суффикслары ярдәмендә белдерелә: *кӱстіг кізі* – көчле кеше һ.б.

Шулай итеп, теләсә кайсы телдә тартым конструкцияләренең әһәмияте, беренче чиратта, һәрбер табигый телнең тере «физиономиясен» билгели. Күпчелек телләрдә, шул исәптән төрки телләрдә дә, поссессивлык категориясе шактый өйрәнелгән. Әмма шул ук вакытта яңа тикшеренүләрнең кайбер когнитив һәм типологик юнәлешләрен билгеләргә мөмкин. Шунысы кызык: аерым алганда, барлык исемнәргә дә тартым аффикслары «иректе» кушыламы икән? Уйланылганча, хакас телендә, башка телләрдәге кебек үк, бу үзлеккә абстракт һәм гомуми мәгънәгә ия сүзләр (йолдызны атаган сүз кебек) ия түгел. Мәсәлән, *Солбан* – Венера. *Солбанныг – Венера белән* дияргә ярамый. Аның 'һава торышы' дигән мәгънәсе дә бар.

Бу мәсьәлә алга таба тикшеренүләр үткәрүне таләп итә. Формаль як турында тагын шуны да әйтергә мөмкин: инвентарь – шактый

күптөрле, ә аның башлангыч классификациясен (яки эчке типологиясен) катлаулылык дәрәҗәсе буенча эшләргә мөмкин (синтетиклык / аналитика билгесе белән бергә). Тулаем алганда, тартым категориясенең формаль ягы барлык агглютинатив телләрдә дә күп кенә уртаклыкларга ия.

Хакас телендә, кайбер төрки һәм фин-угор телләрендәге кебек үк, төрләнешнең ике төре бар: абсолют (төп) һәм зат-тартым (билгелезатланышлы). Абсолют төрләнештә килеш кушымчалары турыдантуры исемнәргә ялгана. Зат-тартым төрләнеше абсолют төрләнештән зат-тартым кушымчаларының кулланылуы белән аерыла. Әлеге очракта сүз формасында килеш кушымчасы зат-тартым кушымчасыннан соң ялгана. Мәсәлән, *чазыларында* сүзендә, *чазы* ‘кыр’ тамырыннан соң, күплек кушымчасы *-лар*, тартым кушымчасы *-ы* һәм килеш кушымчасы *-(н)да* бар [Патачакова 1987, с. 108].

Төрки телләрдә исемнәр төркемендә посессивлык шулай ук изафә конструкцияләр рәвешендә дә белдерелә ала. Мондый конструкцияләрнең төрле вариантлары очрый: *аттың кӱзі* ‘атның күче’, *аар чыдазы* ‘бал корты угы’, *ханның наместнигі* ‘хан наместнигы’, *сӧӧк нандырды* ‘әни ягыннан туганга өйләнү’, *ат ніңірті* ‘атларның ерактагы тояк тавышы’, *ӧскі тӱгі* ‘кәҗә йоны’ һ.б. Алга таба изафетка аерым тикшерү багышлау күздә тотыла һәм аны иран телләрендәге аналогик күренеш белән чагыштыру формасында гамәлгә ашырырга мөмкин.

В.А. Плунгян исемнәрдәге төп синтаксик граммемаларны тикшергәндә [Плунгян 2000, с. 167–172, 184–187], дөньядагы телләрдә килешләр инвентаре мәсьәләләренә һәм изафә, һәм аларга охшаш конструкцияләрне төзү ысулларына җентекләп тукталa.

Фигыльләр өлкәсендә теге яки бу телдә посессив конструкциянең өстенлек итүче тибы турында сөйләргә кирәк (мондый конструкцияне «ия булу» мәгънәсендәге фигыль предикатлары төзи). Бу конструкция *ия булу* фигыле катнашында төзелә торган телләр habeo-тел (лат. *habeo* ’ия булу’), ә *булу* (рус. *есть*) фигыле ярдәмендә ясала торган телләр esse-тел дип атала (латинча *esse* ’булу’).

Лингвистик типология аспектында тартым категориясенең синтетик һәм ярымсинтетик морфологик формалары аеруча зур кызыксыну уята. Алар, билгеле булганча, алтай телләрендә генә түгел, урал телләрендә дә бар. Һәм бу формалар аеруча күптөрле. Мәсәлән, самодий телләрендә, затланышлы һәм затланышсыз тартымны билгеләүнең үзгә белдерелү формалары бар. Аны иялек килеше формасы буларак карау – табигый күренеш. Хакас телендә дә генитив бар, һәм анда да әлеге килеш формасы шулай ук төрле тартым төсмерләрен бирү системасында катнаша.

Башка күп кенә агглютинатив телләрдәге кебек үк, хакас телендә иялек мөнәсәбәтләрен белдерү системасында төп рольне тартым аффикслары уйный. Төрле телләрдә билгеле бер семантик чикләүләр яши. Мәсәлән, тартым суффикслары иркле кушыла торган исем төркемнәренең (сүзләрнең) күләме буенча. Бу аспектта Урал телләре

материалы аеруча кызыклы: аларда посессив аффикслар, ия булу мәгънәсен киң планда белдереп, теләсә нинди лексик эчтәлекле исемнәргә кушылалар. Хакас тел белемендә бу мәсьәлә әле куелмаган, шуңа күрә яңа тикшеренүләр генә зат-тартым аффикслары кушыла (яки кушылмый) торган лексик берәмлекләргә кагылышлы кыйммәтле материал бирергә мөмкин.

Әдәбият

Гаджиева Н.З. Тюркские языки // Языки мира: Тюркские языки. М.: Изд-во «Индрик», 1997. С. 17–34.

Грамматика хакасского языка / редкол.: М.И. Боргояков, А.И. Грекул, Г.И. Донидзе, Д.Ф. Патачакова / под ред. проф. Н.А. Баскакова. М.: Наука, 1975. 420 с.

Дмитриев Н.К. Грамматика башкирского языка. М.-Л.: Издательство АН СССР, 1948. 276 с.

Дмитриев Н.К. Категория принадлежности // Исследования по сравнительной грамматике тюркских языков. Ч. II: Морфология. М.: Изд-во АН СССР, 1956. С. 22–37.

Донидзе Г.И. Хакасский язык // Языки мира: Тюркские языки. М.: Изд-во «Индрик», 1997. С. 459–470.

Журинская М.А. Посессивность // Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В.Н. Ярцева. М.: Советская энциклопедия, 1990. С. 388–389.

Исхаков Ф.Г., Пальмбах А.А. Грамматика тувинского языка. Фонетика и морфология. М.: Издательство восточной литературы, 1961. 470 с.

Карпов В.Г. Сопоставительная характеристика существительных русского и хакасского языков // Ежегодник Института саяно-алтайской тюркологии. Выпуск III. 1999. С. 15–20.

Кручинина И.Н. Определение // Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В.Н. Ярцева. М.: Советская энциклопедия, 1990. С. 348–349.

Миндиярова Э.Р. Морфолого-синтаксический способ выражения категории притяжательности в хантыйском и татарском языках // Вестник Томского государственного педагогического университета. 2007. Вып. 4 (67). С. 86–88.

Мусаев К.М. Грамматика караимского языка. Фонетика и морфология. М.: Наука, 1964. 343 с.

Николаева Т.М. Универсалии языковые // Лингвистический энциклопедический словарь / Главный редактор В.Н. Ярцева. М.: Советская энциклопедия, 1990. С. 535–536.

Патачакова Д.Ф. Морфемная структура слова в хакасском языке // Лексикология и словообразование хакасского языка / Хакасский НИИ языка, литературы и истории. Абакан, 1987. С. 108–122.

Плунгян В.А. Общая морфология: Введение в проблематику. М.: Эдиториал УРСС, 2000. 384 с.

Рассадин В.И. Аффиксальное словообразование именных основ бурятского языка: Сравнительный аспект // Вестник Бурятского университета. 2006. Серия 18. Вып. 2. С. 139–157.

Рассадин В.И. Местоимения в монгольских и тюркских языках // Урало-алтайские исследования. 2011. № 1 (4). С. 63–75.

Тенишев Э.Р. Алтайские языки // Языки мира: Тюркские языки. М.: Изд-во «Индрик», 1997. С. 7–16.

Убрятова Е.И. Аффикс обладания -*лаах* в якутском языке // Убрятова Е.И. Избранные труды: Исследования по тюркским языкам / Институт филологии СО РАН. Новосибирск: РИЦ НГУ, 2011. С. 242–247.

Хакасско-русский словарь = Хакас-орыс сӧстік / Коллектив авторов. Новосибирск: Наука, 2006. 1114 с. (ХРС)

Черемисина М.И. Языки коренных народов Сибири: Учебное пособие / Новосибирский государственный университет. Новосибирск, 1992. 92 с.

Широбокова Н.Н. Отношение якутского языка к тюркским языкам Южной Сибири / Институт филологии СО РАН / отв. ред. Л.А. Шамина. Новосибирск: Наука, 2005. 269 с.

Эбата Ф. Аффиксы проприетива в языках Северо-Восточной Евразии: обзор // Томский журнал лингвистических и антропологических исследований. 2014. № 1. С. 9–14.

Каксин Андрей Данилович,
филология фәннәре докторы, Н.Ф. Катанов исемендәге
Хакас дәүләт университеты Гуманитар тикшеренүләр
һәм Саян-Алтай тюркологиясе фәнни-тикшеренү институтының
әйдәп баручы фәнни хезмәткәре